

ПРОЯВИ ПСИХОЛОГІЗМУ В НОВЕЛІ ГРИГОРА ЛУЖНИЦЬКОГО «ДИТИНА»

Н. М. Вівчарик

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури Інституту філології;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті зроблено спробу аналізу малої прози Григора Лужницького, її поетикальних ознак. З'ясовано семантику кольору, яка відіграє чималу роль у текстах. Увагу звернено на асоціативне розгортання сюжету в новелі «Дитина», особливості оповіді та конфлікт, які акуюють проблеми філософського плану.

Ключові слова: *текст, мала проза, жанр, асоціації, поетика.*

Протягом останнього десятиліття творчість Григора Лужницького все частіше потрапляє у поле зору українських дослідників, зокрема Стефанії Андрусів, Володимира Антофійчука, Миколи Ільницького, Мар'яни Комариці. Завдяки старанням Леоніда Рудницького, Степана Хороба, Тараса Салиги, Олега Купчинського український читач отримав змогу ознайомитися із драматичним і прозовим доробком письменника. Львівський національний університет ім. Івана Франка разом із УВУ видав літературознавчі та театрознавчі праці Григора Лужницького. Однак значна частина його доробку і досі залишається невідомою широкому загалу, що і зумовлює *актуальність* статті. Нашою *метою* є дослідити ідейно-художні особливості малої прози письменника на прикладі новели «Дитина». З мети випливають наступні *завдання*: з'ясувати витоки філософсько-естетичного підґрунтя творчості Григора Лужницького, проаналізувати жанрові та поетикальні особливості новели «Дитина».

Поза увагою сучасних літературознавців і досі залишається мала проза Григора Лужницького, яка друкувалася у львівських періодичних виданнях і увійшла до збірки «Чорний сніг» (1928). Вона вказувала на безперервні творчі пошуки письменника, засвідчувала модерні віяння у літературі. Семантика кольору стала елементом ідіостилу письменника, на що вказує назва збірки. Оксиморонне поєднання «Чорний сніг» підкреслює алогічність, абсурдність і непередбачуваність подій.

Неоднозначність суджень щодо жанрової характеристики творів, які увійшли до збірки, пов'язана з тогочасним «розкріпаченням» малої прози, накладанням епічних нарративних форм. Оскільки мала проза письменника стала спробою відтворення внутрішнього світу людини, її психології, переживань у критичні моменти життя, й зовні виявлений конфлікт часто відсутній, розгортання сюжету тісно пов'язане з асоціа-

тивним планом і несподіваним поворотом, то, на наше переконання, ці твори слід вважати новелами настрою, що дає підстави зараховувати їх до імпресіоністичного типу художнього мислення. Власне він, а не реалізм був ближчим до літературно-християнських позицій і принципів ідейно-образного творення Григора Лужницького. У новелах крізь призму суб'єктивного сприйняття передано миттєві враження. «Чорний сніг» вказують попеременні мазки темного і світлого, які створюють “вібруючу” картину навколишнього світу. Філософське осмислення дійсності передається через кольористично-світлові гама та відтінки.

Процес розгортання сюжету у малій прозі Григора Лужницького тісно пов'язаний із асоціативним планом, а пуант покликаний підкреслити абсурдність і алогічність життя, зображуваної події. Іван Денисюк зауважив, що однією з найпомітніших ознак таких творів є “зондаж у особливості людської психіки” [2, с. 14].

Ярослав Грицков'ян стверджує, що “чималу роль у виникненні такого роду творчості відіграють нові течії у розвитку психології, вникнення у підсвідомість з утаєними на її дні комплексами” [1, с. 176]. Григор Лужницький спробував художньо осмислити переживання та конфлікти, які визрівають у душах як дорослих, так і дітей. Доволі часто увагу митця привертає мить життя, що виражає його парадоксальність. А фрагментарність та незавершеність – своєрідний поштовх до роздумів.

Для прикладу розглянемо новелу «Дитина». На початку твору читач отримує вікову характеристику головного героя і натяк, що йтиметься про якийсь епізод із життя шестилітнього хлопчика. Знайомство із паном, який як гість приходить до їхнього дому, відбувається опосередковано: портретна характеристика подається “очима” дитини, а опис одягу підкреслює статус героя. Вказівкою на зміну психологічного стану хлопчика служать слова: “А Мирончикові було сумно” [4, с. 9]. Ця фраза, з незначними модифікаціями, зустрічається у тексті тричі. Письменник виокремлює її в окремі абзаци й таким чином акцентує увагу на важливому фрагменті, який розкриває наступну стадію переживань дитини: “Він дуже не любив того пана. І хоч цей пан брав його на коліна й носив на плечах – він його не любив. Йому надто стирчали вусики, а очі горіли. І Мирончик боявся його” [4, с. 9]*. На перший погляд, страх безпідставний і надуманий, а нагнітання негативних емоцій підсилюється казковими асоціаціями: “...пан міг взяти мамочку від нього й понести далеко-далеко, там, де мешкав самотній цар, що їв молодих жінок” [4, с. 9]. Увага читача переноситься в інший часопросторовий вимір. Відбувається уявне перетворення дійсності, що викликає емоційну напругу. Через введення казкових образів письменник підводить читача до нової якості, яка з'являється несподівано. Вона здатна змінити рецепцію твору. Читач переосмислює певні деталі й ставить їх у непомічений раніше

* Усі виділення наші. – Н.В.

зв'язок. Таким чином реалізується ідея прямих і зворотних відношень у образній системі твору [див. 2, с. 16].

Присутність незнайомця на рівні підсвідомості викликає у хлопчика настороженість, і він завжди наготові, щоб оборонити маму від пана. Так витворюються антонімічні пари: моя мамочка – чужий пан, батько – пан, колись – тепер. Згадка про самотнього царя, що порушував звичний устрій життя цілих міст та сіл, асоціативно пов'язується із появою чужого чоловіка й зміною поведінки матері Мирончика. Психологічна рівновага дитини порушена через відсутність батька, який “поїхав далеко й казав, що привезе машину, яка буде сама світити й свистіти парою. Мирончик тішився цією машиною, але татка ще не було, а мамочка була за дверима від котрих ішла світляна, ясна смуга” [4, с. 11]. Таким чином почуття дорослих протиставляються дитячим переживанням, як радісні й сумні. Мікробраз дверей як додаткова перешкода чи бар'єр підкреслює процес відчуження й нерозуміння. Почуття хлопчика асоціативно поєднується із темною гамою кольорів. У цей же час мати перебуває по інший бік дверей, де панують світлі барви. Хлопчик опиняється у стресовій ситуації, яку він не в змозі самотійно подолати. Внутрішні переживання дитини передають слова “сумно”, “страшно”. За свідченнями Зигмунда Фрейда, неврози мають чітко визначену психічну етіологію, причини їх емоційні, найчастіше – це дитячі переживання реальної або фантастичної якості [цит. за 7, с. 115].

Читач простежує настроєвий поворот, зміну почуттів і переживань героя. Ідеальний світ дитинства зруйновано: колись “...Мирончикові було весело, так гарно, так мило. Він обгортався в ковдрочку, закривав оченята і тоді всі його забавочки починали рухатися. Порозкидані солдатики, вставали й ішли в похід... А Мирончик всміхався”, тепер “якісь тіні приходили до ліжечка й брали його до себе, тягнули й лоскотали. І він будився зі страху, але в кімнаті було тихо й нікого не було...” [4, с. 10-11]. Форма сну дозволяє письменнику сконденсовано подати інформацію, яка осмислюється на підсвідомому рівні. Цьому сприяє й колористика твору. Хлопчик перебуває на чатах у темній кімнаті. Він прислухається до кожного звуку, намагається не втрачати пильність: “...кучерява головка Мирончика хилилася то сюди – то туди, а потім приходила Ганка й брала його на руки та несла в ліжечко. Та Мирончикові не хотілося спати” [4, с. 10]. Хоча служниця дбає про дитину, проте її турбота не зменшує прояви внутрішнього конфлікту. Хлопчик не розуміє, чому мама, як колись, не цілує його на ніч, чому залишається із чужим паном.

Поперемінні мазки темного і світлого створюють у новелі “вібруючу” картину навколишньої дійсності: щасливе минуле і невизначене майбутнє, дружня сім'я і відсутність батька, любляча мати і служниця Ганка. Перебування в оселі чужого чоловіка вказує на руйнування звичного укладу життя. Хлопчик підсвідомо відчуває загрозу, тому бере на

себе функції захисника: “І якби тільки Мирончик почув, що мамочка кричить, він кинувся б туди боронити мамочку; він навіть мав приготовлений маленький стільчик, на котрому завжди будував хатинки з камінчиків, щоб цим стільчиком кинути в цього поганого пана” [4, с. 9-10]. Негативний образ спочатку існує тільки у дитячій уяві і, на перший погляд, не має жодних підстав, адже створений на основі казкових асоціацій: десь існує цар, що їсть жінок, а пан може бути його слугою. Проте потенційна загроза породжує неспокій. Мирончик підсвідомо відстоює внутрішній простір сім’ї: “Боявся за мамочку, бо мамочка завжди сідала близько цього пана й клала йому свої руки в його долоню. А його долоні були такі великі, що мамусині руки ховалися зовсім, і навіть блискучої обручки не було видно. І Мирончик боявся, йому було страшно й боязко – той пан міг взяти мамочку від нього й понести далеко-далеко...” [4, с. 9]. Спочатку образи матері й пана протиставляються, проте настає кульмінаційний момент, коли відбувається ототожнення і відторгнення цих осіб як чужих.

Символом зради і зміни статусу Мирончикової матері виступає обручка. Письменник асоціативно створюються образ спокусниці, блудниці: “...мамочка ішла спокійно, поволі й тільки боком дивилася, чи за нею іде пан, чи ні. А він ішов. Він ішов скоріше, а мамочка помаліше. І врешті він прискорив ходу й зловив мамочку за руку, з руки скотилася обручка й впала під ноги пана” [4, с. 11]. Таким чином передано статеворольову ідентифікацію героїв. Із жертви і заручниці пана матір перетворюється на його співницю: “...мамочка вже не була його [Мирончикова. – *Н. В.*], вона мала зовсім інший голос, як колись, і говорила тепер так, як цей пан, що ходив по кімнаті, й котрого довга тінь падала на ліжечко...” [4, с. 12]. Тінь виступає символом непорозуміння у стосунках, вказує на тривогу, смуток, підозри, асоціюється із темними барвами. Лексема “тінь”, як правила, містить негативну конотацію і передбачає існування різних іпостасей, які можуть приховуватися. Відтак сюжетна напруга веде до драматичного загострення кульмінаційної вершини: “І навіть, як мамочка пригорнула його лице до свого, то воно було зимне й пахло, як той пан” [4, с. 12]. Відбувається своєрідна ідентифікація образу матері на рівні тактильної чутливості дитини. Хлопчик не відчуває жодних зв’язків із своєю мамою. А вказівка “зимно” стосується, в першу чергу, почуттів. Автор відтворює суб’єктивні враження та спостереження героїв, мінливість миттєвих вражень і переживань. Назва твору та останнє речення творять певне символічне поєднання, яке презентує внутрішню драму дитини, яка залишається “неословленою”: “...не міг промовити слова: мамочка вже не була його, вона пригортала і пестила його так, як Ганка. І він відштовхнув мамочку руками, а сам занурив лице в подушку й плакав, плакав, аж ціле його маленьке тіло дрижало” [4, с. 12]. Психологи стверджують, що найбільш різкі прояви почуттів (плач, сміх, крик) пов’язані з порогом збудливості дитини. Найбільшим

проявом трагізму є те, що дорослі не намагаються зрозуміти причини нервового зриву хлопчика, а сприймають усі його переживання як вередування: “Але дурниця! От, дитина!” [4, с. 12].

Для малої прози Григора Лужницького характерна акцентація на внутрішньо-чуттєвих імпульсах. Твори письменника наповнені символами, які поєднуються в асоціативні ряди і витворюють настроєві візії. Колористична стихія становить гармонійне ціле з психологічною насиченістю певного моменту. Письменник вдається до ліризації малої прози, вводить образи, які розкривають “другу” суть. Переживання, думки героїв творять внутрішній сюжет. У малій прозі Григора Лужницького проявилися імпресіоністичні віяння: письменник не розмірковує, а схоплює, він зосереджує увагу на внутрішньому конфлікті, віддаючи перевагу “настроєвій” асоціативній композиції, широко використовує символіку кольорів, предметних деталей. Головний принцип Григора Лужницького як новеліста – бачити, відчувати, виражати.

Література

1. Грицков'ян Я. Українські католицькі письменники міжвоєнного двадцятиліття: Група «Логос» / Ярослав Грицков'ян // Записки НТШ: Праці філологічної секції. – Т. ССХХІХ. – Львів, 1995. – С. 170-178.
2. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ – початку ХХ століття / Іван Денисюк. – Львів: Академічний Експрес, 1999. – 280 с.
3. Ільницький М. М. Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття / Микола Ільницький. – Львів: Місіонер, 1999. – 212 с.
4. Меріям (Лужницький Григор). Чорний сніг / Григор Лужницький. – Прага-Львів: Логос, 1928. – 71 с.
5. Рудницький Л. І. Григор (Русьо) Лужницький (27.VIII.1903-3.III.1990) / Леонід Рудницький // Наш театр: Книга діячів українського театрального мистецтва: 1915-1975. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1975-1991. – Т. 1. – С. 113-120.
6. Салига Т. Ю. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика / Тарас Салига. – Львів: Світ, 1997. – 352 с.
7. Самосознание европейской культуры ХХ века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе / Сост. Р. А. Гальцева. Перевод и примеч. С. С. Аверинцева и др. – М.: Политиздат, 1991. – 366 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 23.05.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.*

PSYCHOLOGICAL MANIFESTATIONS
OF STORY HRYHIR LUZHNIKIY «CHILD»

N. M. Vivcharyk

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
department of Ukrainian literature of Institute of philology;
76000, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko str., 57; ph. +380 (342) 59-60-74*

The article attempts to carry out the analysis of the short prose of Hryhir Luzhytskyi and its poetics. The semantics of colors, which play a major part in the texts, is ascertained. The attention is paid to the associative development of the plotline in novella «The Child», specifics of the narration and conflict, which accumulate philosophical problems.

Key words: *text, short prose, genre, associations, poetics.*